

АНАЛИЗА НА СПРОВЕДУВАЊЕТО НА АРХУСКАТА КОНВЕНЦИЈА ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА НИЗ ПРАВНИОТ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИОТ КОНТЕКСТ НА ЕКОЛОШКАТА ДЕМОКРАТИЈА

Билјана ТОДОРОВА

редовен професор, Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип,
Северна Македонија,

e-mail: biljana.todorova@ugd.edu.mk

Апстракт

Имплементацијата на Архуската конвенција во Северна Македонија претставува клучен аспект во унапредувањето на еколошкото управување и обезбедувањето на фундаменталните права поврзани со пристапот до информации за животната средина, учеството на јавноста во процесите на одлучување и пристапот до правда. Оттука, во трудот се прави сеопфатна правна и институционална анализа на механизмите воспоставени за исполнување на обврските кои произлегуваат од Конвенцијата, со посебен акцент на ефективната транспарентност, суштинското влијание на јавната партиципација и функционалноста на правните средства за заштита во еколошките прашања. Истражувањето критички ја оценува усогласеноста на националната правна рамка со меѓународните стандарди и ги идентификува системските предизвици што го попречуваат нејзиното целосно спроведување, вклучувајќи недоволен институционален капацитет, нецелосно управување со податоци, процедурални пречки за учество на јавноста и правни компликации кои го отежнуваат пристапот до правда. Посебно внимание се посветува на улогата на невладините организации, граѓанските иницијативи и судските институции во зајакнувањето на еколошката демократија. Наодите од ова истражување ја истакнуваат потребата од правни и политички реформи насочени кон зголемување на институционалната одговорност, обезбедување на реално учество на јавноста и подобрување на судскиот надзор во областа на заштитата на животната средина. Трудот завршува со конкретни препораки за надминување на постојните недостатоци и зајакнување на правната и институционалната рамка со цел постигнување поефикасна примена на Архуската конвенција во Северна Македонија.

Клучни зборови: Архуска конвенција, транспарентност, учество на јавноста, пристап до правда, еколошко управување, правна рамка.

ANALYSIS OF THE IMPLEMENTATION OF THE AARHUS CONVENTION IN NORTH MACEDONIA IN THE LEGAL AND INSTITUTIONAL CONTEXT OF ENVIRONMENTAL DEMOCRACY

Biljana TODOROVA

Full Professor, Faculty of Law, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia

e-mail: biljana.todorova@ugd.edu.mk

Abstract

The implementation of the Aarhus Convention in North Macedonia represents a critical aspect of advancing environmental governance and ensuring the protection of fundamental rights related to access to environmental information, public participation in decision-making, and access to justice. This paper presents a comprehensive legal and institutional analysis of the mechanisms established to fulfill the obligations arising from the Convention, focusing on the effectiveness of transparency measures, the substantive impact of public engagement, and the functionality of legal remedies in environmental matters. The study critically examines the alignment of the national legal framework with international standards and identifies systemic challenges that impede its full implementation, including insufficient institutional capacity, inadequate data management, procedural obstacles to public involvement, and legal complexities that hinder access to justice. Special attention is given to the role of non-governmental organizations, civil society initiatives, and judicial institutions in strengthening environmental democracy. The findings underscore the necessity of legal and policy reforms aimed at enhancing institutional accountability, ensuring meaningful public participation, and improving judicial oversight in environmental protection. The paper concludes with concrete recommendations for addressing existing deficiencies and reinforcing the legal and institutional framework to foster a more robust and effective implementation of the Aarhus Convention in North Macedonia.

Keywords: *Aarhus Convention, transparency, public participation, access to justice, environmental governance, legal framework.*

1. Вовед

Архуската конвенција за пристап до информации, учество на јавноста во донесувањето одлуки и пристап до правда во еколошки прашања (1998) претставува пресвртница во развојот на меѓународното еколошко право, воведувајќи концепт на еколошка демократија кој го премостува јазот помеѓу човековите права и заштитата на животната средина. Таа ја проширува правната парадигма на заштита на животната средина преку трансформација на традиционалниот управен пристап во модел што ја вклучува јавноста како активен субјект во креирањето, спроведувањето и надзорот на политиките и одлуките поврзани со животната средина (Barritt, 2024).

Конвенцијата, составена од три основни столба – пристап до информации, учество на јавноста во донесувањето одлуки и пристап до правда – има за цел да обезбеди транспарентност, отчетност и правна заштита во еколошките прашања. Нејзината имплементација се покажува како особено значајна во земјите во транзиција, каде што институционалните капацитети и демократските процеси сè уште се во процес на развивање (Oberthür et al., 2025).

Република Северна Македонија ја ратификува Архуската конвенција во 1999 година, со што се обврза да ги инкорпорира нејзините одредби во националниот правен систем. Во таа насока, беа донесени неколку релевантни закони, меѓу кои Законот за животната средина од 2005 година и Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер од 2019 година, кои формално ги воспоставуваат правата и процедурите предвидени во Конвенцијата. Сепак, се чини дека до денес нејзината примена во практиката останува ограничена поради низа структурни, процедурни и политички пречки.

Истражувањата укажуваат дека и покрај постоењето на нормативна основа, транспарентноста на институциите останува недоволна, јавните консултации често се спроведуваат формално, а пристапот до правда е обременет со сложени процедури, високи трошоци и недоволна судска експертиза (Abbot & Lee, 2024). Дополнително, граѓанските организации и локалните заедници честопати немаат капацитет да учествуваат ефективно во еколошкото управување, а јавноста не е секогаш навремено и соодветно информирана (Rossi et al., 2024).

Оттука, целта на овој труд е да изврши критичка правна и институционална анализа на спроведувањето на Архуската конвенција во Северна Македонија, преку проценка на транспарентноста, јавната партиципација и пристапот до правда во практиката. Бидејќи, соодветната имплементација на Архуската конвенција не е само законска обврска, туку и предуслов за остварување на суштинска заштита на животната средина и за градење на доверба меѓу институциите и граѓаните. Оттука, трудот ќе придонесе кон постојната научна дебата преку анализа на националниот контекст, но и преку споредба со европските искуства и практики, во насока на

подобрување на транспарентноста, отчетноста и правната сигурност во еколошкото управување.

2. Методолошки пристап

Истражувањето применува комбиниран правно-институционален метод, со цел да се изврши целосна проценка на спроведувањето на Архуската конвенција во Северна Македонија. Методологијата се заснова на три основни пристапи. Прво, извршена е анализа на домашната законска регулатива релевантна за трите столба на Архуската конвенција – пристап до информации, учество на јавноста во донесување одлуки и пристап до правда. Во фокус се клучните закони: Законот за животната средина, Законот за слободен пристап до информации, Законот за управните спорови, Законот за просторно и урбанистичко планирање и Законот за инспекциски надзор. Правната анализа е проследена со компаративна проверка на усогласеноста со директивите на ЕУ кои ја транспонираат Конвенцијата.

Како дополнување на правната рамка, истражувањето вклучува детална анализа на релевантни национални и меѓународни извештаи и документи, вклучително:

- Извештаи на Европската комисија за напредокот на Северна Македонија,
- Извештај на UNECE за еколошките перформанси на земјата,
- Годишни извештаи на Народниот правобранител,
- Годишни извештаи на Државниот инспекторат за животна средина,
- Извештаи и истражувања на граѓански организации (Еко-свест, Front 21/42, O2 Иницијатива).

Оваа анализа овозможи идентификација на празнините меѓу нормативната структура и имплементацијата во практика.

Во рамки на истражувањето се опфатени неколку значајни и препознатливи примери од практиката, меѓу кои:

- загадувањето на воздухот во Тетово и Скопје,
- случајот со рудникот Казандол,
- пресудата У-134/2017 на Уставниот суд.

Преку овие случаи се анализира конкретното функционирање на механизмите за пристап до информации, јавна партиципација и правна заштита, со посебен фокус на времетраењето на постапките, реакцијата на институциите и исходот за граѓаните.

Сите наоди се обработени преку критичка анализа на јазот меѓу формалните обврски и фактичката состојба. Пристапот е заснован на концептите на „еколошка демократија“, „правна исцрпеност“ и „институционална транспарентност“, земени од релевантната академска литература и меѓународни практики.

Со ваквиот методолошки пристап, трудот ги комбинира нормативните, институционалните и емпириските аспекти на спроведувањето на Архуската конвенција, овозможувајќи подлабоко разбирање на предизвиците и потенцијалите за реформи во националниот контекст.

3. Улогата на Европската Унија во имплементацијата на Архуската конвенција

Европската Унија (ЕУ) игра клучна улога во транснационалното промовирање на принципите на Архуската конвенција, не само како страна во Конвенцијата, туку и како регулаторен актор кој преку својот правен систем обезбедува задолжителна хармонизација на стандардите за транспарентност, јавна партиципација и пристап до правда во животната средина. Конвенцијата е транспонирана во правото на ЕУ преку низа директиви и регулативи, кои имаат директно влијание врз земјите-членки и земјите-кандидати, вклучително и Република Северна Македонија.

3.1. Правна рамка на ЕУ поврзана со Архуската конвенција

Најрелевантни документи за транспозиција на одредбите на Конвенцијата во правото на ЕУ се:

- Директива 2003/4/ЕЗ за пристап до информации за животната средина – ја конкретизира обврската на јавните власти да обезбедат информации по барање и да ги објавуваат проактивно;
- Директива 2003/35/ЕЗ – ја јакне јавната партиципација во донесување одлуки со потенцијално влијание врз животната средина;
- Директива 2011/92/ЕУ (ЕИА директива) – обезбедува обврска за јавна консултација и проценка на влијанието врз животната средина за одредени проекти;
- Регулотива (ЕЗ) бр. 1367/2006 – уредува примена на Конвенцијата во рамките на институциите на ЕУ.

Овие инструменти ја институционализираат логиката на Конвенцијата и ја претвораат од декларативен документ во практичен механизам за заштита на јавниот интерес и демократизација на еколошкото управување (Oberthür et al., 2025).

3.2. Северна Македонија и усогласувањето со правото на ЕУ

Како земја кандидат за членство во ЕУ, Северна Македонија има обврска да го усогласи своето законодавство со *acquis communautaire*, особено во рамките на Поглавје 27 – Животна средина и климатски промени. Според Извештајот на Европската комисија (2023), формалното усогласување со европските директиви е во тек, но суштинското спроведување останува ограничено. Мониторингот покажува недоволен институционален капацитет,

фрагментираност на административните структури, и слаба координација меѓу локалните и националните нивоа.

Дополнително, Европската комисија нотира потреба од подобрување на:

- квалитетот на податоците што се достапни на јавноста;
- ефективност на јавните консултации;
- пристапот до правна заштита, особено за невладините организации.

Barritt (2024) укажува дека токму усогласувањето со ЕУ-правото создава потенцијал за зајакнување на латентното право на здрава животна средина, но само ако постои политичка волја и ефективна примена.

3.3. ЕУ како поддржувач на имплементацијата и реформите

Европската Унија не е само извор на законодавна усогласеност, туку и клучен актор во обезбедување финансиска и техничка помош за имплементација на реформите. Преку програмите IPA и Twinning, ЕУ обезбедува поддршка на македонските институции во подобрување на управувањето со животната средина, дигитализација на регистрите, зајакнување на инспекциските капацитети и обука на административен и судски кадар.

Сепак, како што се нотира и во последниот Извештај на Европската комисија (2023), ефективност на европската поддршка зависи од внатрешните институционални капацитети, координацијата меѓу националното и локалното ниво и реалното учество на јавноста во процесот на креирање и спроведување на политики. Доколку реформите се водат само од горе, без вклучување на локалните заедници и граѓанското општество, ризикот од формализам и симулација на транспарентност останува висок (European Commission, 2023).

4. Правна рамка и предизвици на имплементацијата на трите основни столба на Архуската конвенција

Архуската конвенција воспоставува три клучни права кои ја дефинираат концепцијата на еколошка демократија: пристап до информации, учество на јавноста во донесување одлуки, и пристап до правда. Овие столбови се нераскинливо поврзани и имаат за цел да го унапредат принципот на јавна отчетност и одговорност на државата во однос на животната средина. Нивната имплементација во правниот и институционалниот систем во нашата држава открива значителен јаз меѓу нормативната поставеност и практичната реализација, особено кога се анализираат преку призмата на транспарентност, функционалност и пристапност.

И покрај раната ратификација на Архуската конвенција во 1999 година и нејзината формална интеграција во националното законодавство, имплементацијата во Северна Македонија сè уште се соочува со сериозни системски и институционални бариери. Во овој дел, преку трите столба на

Конвенцијата, се извршува анализа на реалното спроведување на правата што произлегуваат од неа, со вклучување на конкретни примери од практиката, како и извештаи и научна литература.

4.1. Пристап до информации за животната средина

Членовите 4 и 5 од Архуската конвенција го гарантираат правото на секое лице да добие информации за состојбата на животната средина, мерките што се преземаат, како и факторите што влијаат врз неа. Во Република Северна Македонија, овој столб е инкорпориран преку член 51 од Законот за животната средина, кој утврдува дека секое лице има право на пристап до еколошки информации без обврска да го образложи својот интерес. Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер (чл. 6–18) воспоставува постапка за поднесување, обработка и жалба по однос на ваквите барања, вклучително и обврска за проактивно објавување и заштита на ова право (Службен весник на РСМ бр. 101/2019).

Министерството за животна средина и просторно планирање (МЖСПП) е надлежно за објавување на информации преку Националниот портал и еколошките регистри. Дополнителни обврски имаат и Државниот инспекторат за животна средина, Хидрометеоролошкиот завод и единиците на локалната самоуправа, кои се очекува да обезбедат навремени и точни податоци за состојбата на воздухот, водата, почвата и отпадот.

Иако законската рамка е формално усогласена со меѓународните стандарди, нејзината имплементација во практиката е ограничена. Истражувањата укажуваат дека платформите за податоци за животната средина се често неажурирани, податоците се делумни, а институциите не обезбедуваат навремени, разбирливи и комплетни одговори (Rossi et al., 2024; Еко-свест, 2023). Недостатокот на интегрирани бази, ограничената дигитална инфраструктура и слабата институционална координација претставуваат суштински бариери за реализација на ова право. Извештајот на Државниот инспекторат за животна средина за 2024 година посочува дека, иако биле извршени над 1.500 инспекции, транспарентноста на податоците за индустриски емисии и загадување е сè уште незадоволителна.

Особено илустративен е случајот со Тетово (2015), кога платформите за мерење на квалитетот на воздухот не обезбедуваа ажурирани и достапни податоци, што ја отежна јавната реакција и го попречи правното дејствување (Open Government Partnership, 2017). Сличен проблем се повторил во 2024 година, кога сериозното загадување на воздухот во Скопје предизвика масовни протести, а институциите не обезбедија навремени и точни податоци. Граѓаните беа принудени да се потпрат на алтернативни извори, како апликацијата AirCare, што ја наруши довербата во институционалната транспарентност (Associated Press, 2024).

Националниот регистар за дозволи за индустриски емисии, како и платформите за квалитет на воздухот и водите, не нудат доволно конзистентна слика за состојбата на животната средина. Недостатокот на ажурирање, слабата дигитализација и административните бариери дополнително ја ограничуваат нивната функционалност. Во оваа насока, позитивен пример претставува Архус Центарот во Северна Македонија, кој од 2019 година активно придонесува во едукацијата, мониторингот на примената на Конвенцијата и промоцијата на правото на пристап до информации.

Според VI Национален извештај за имплементација на Архуската конвенција, главните пречки се поврзани со: недостиг од финансиски и човечки ресурси, слаб развој на електронски алатки, нејасна распределба на институционални надлежности, недоволно вклучување на медиумите и забавување на процесите за време на пандемијата на COVID-19 (Министерство за животна средина и просторно планирање, 2023).

Сумирано оценето, правото на пристап до информации за животната средина е формално регулирано, но суштинската имплементација е фрагментирана, неефикасна и нееднакво достапна, што ја намалува отчетноста на институциите и ја поткопува основата на еколошката демократија.

4.2. Учество на јавноста во донесувањето одлуки

Вториот столб од Архуската конвенција, уреден во членови 6, 7 и 8, го гарантира правото на јавноста да учествува во донесувањето одлуки кои имаат значително влијание врз животната средина. Ова право опфаќа транспарентен и навремен пристап до плански документи, стратегии, програми и нацрт-закони, како и активно вклучување на јавноста во фазите на подготовка, ревизија и одобрување на релевантните акти и мерки. Притоа, јавноста не се третира само како примател на информации, туку како суштински партнер во процесите на креирање политики.

Во националното законодавство, овие принципи се транспонирани преку неколку нормативни акти. Член 15 од Законот за животната средина (Службен весник на РСМ бр. 53/2005 и понатамошните измени и дополнувања) ја утврдува обврската за јавна консултација при донесување одлуки со можни значајни еколошки влијанија. Член 72 го регулира процесот на стратешка оценка, каде што јавните консултации се задолжителен елемент. Дополнително, член 35 од Законот за просторно и урбанистичко планирање (Службен весник на РСМ бр. 199/2014 и понатамошните измени и дополнувања) предвидува обврска за јавни расправи при изработка и ревизија на урбанистички планови. Законот за инспекциски надзор во животната средина од 2022 година (член 28) им овозможува на граѓаните да пријавуваат прекршувања, а Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер (член 3 и член 16) обезбедува правна основа за пристап до документи потребни за информирање учество.

Сепак, практичната примена на овие механизми е ограничена. Јавните расправи се често организираат во доцна фаза на постапката, со кратки рокови за коментари и без јасна методологија за разгледување на доставените мислења. Забелешките од јавноста ретко се вградуваат во крајните одлуки, а образложенијата за нивното прифаќање или отфрлање се површни или отсутствуваат. Овие слабости се потврдени во Извештајот на Народниот правобранител (2024) и во Третиот извештај на UNECE за еколошки перформанси (2019).

Особено е проблематичен степенот на вклучување на јавноста на локално ниво. Иако општините имаат законска обврска да информираат и да организираат јавни консултации, во практика нивните веб-страници се неажурирани, недостапни или воопшто не постојат. Во помалите општини, како Валандово, Демир Хисар или Македонски Брод, дигиталниот пристап е ограничен, а населението често нема ниту капацитет ниту информации за да се вклучи во донесување одлуки што директно го засегаат локалниот еколошки контекст. Јавните консултации се одвиваат со минимална видливост и ограничена јавна најава, што ја сведува формалната постапка на празна обврска.

Овие недостатоци резултираат со зголемено незадоволство и активирање на јавноста преку неформални канали. Протестите против урбанизацијата на Водно, реакциите за заштита на Охридското Езеро и отпорот кон изградба на хидроелектрани во заштитени подрачја укажуваат на тоа дека јавноста реагира најчесто кога институционалните механизми се неефикасни или игнорирани. Во овие случаи, јавните коментари биле игнорирани, а активистите биле третирани како пречка за развојни интереси, наместо како легитимни чинители на јавниот интерес (Council of Europe, 2021; Ohrid SOS, 2017). Како што истакнува Staletović (2024), урбанистичките политики во земјата често се водени од политички и економски интереси, со што јавната партиципација се маргинализира и губи демократска легитимност.

Невладините организации, особено Еко-свест, О2 Иницијатива и Front 21/42, имаат централна улога во следењето на процесите, иницирањето на постапки и мобилизацијата на јавноста. Сепак, нивното дејствување често зависи од донаторска поддршка, што го ограничува долгорочниот институционален капацитет. Дополнително, појавата на SLAPP тужби (тужби со цел заплашување на активисти) и политичко-медиумски притисоци врз еколошките бранители претставува сериозен ризик за слободата на граѓанско дејствување (Barritt, 2024; Ohrid SOS, 2017).

За надминување на овие проблеми, потребни се системски и процедурни реформи што ќе обезбедат: рана и реална вклученост на јавноста во процесите на одлучување; транспарентно управување со јавните коментари; правна и институционална заштита од притисоци; како и континуирана поддршка за граѓанските иницијативи. Дополнително, потребни се

територијално дезагрегирани истражувања за јавната партиципација на локално ниво, кои ќе овозможат формулирање на прецизни и контекстуално приспособени препораки.

4.3. Пристап до правда за прашања поврзани со животната средина

Третиот столб на Архуската конвенција, уреден во член 9, обезбедува правна заштита во случаи на повреда на правото на пристап до информации, учество на јавноста или при постоење на акти кои имаат или можат да имаат негативно влијание врз животната средина. Овој столб претставува клучна алка за еколошката демократија, овозможувајќи на граѓаните и организациите да покренуваат правни средства против дејствија или одлуки што го загрозуваат јавниот интерес во животната средина.

Во Република Северна Македонија, пристапот до правда во животната средина е уреден преку неколку клучни закони. Законот за управните спорови (Службен весник на РСМ бр. 62/2006) во член 8 предвидува можност за оспорување на управни акти пред Управниот суд, вклучително и решенија со еколошко влијание. Законот за животната средина (редакциски текст 2022) во член 51 утврдува дека секое лице може да бара правна заштита при непосредна опасност од штета по животната средина. Дополнително, Законот за парничната постапка (Службен весник на РМ, бр. 79/2005 и понатаму) овозможува поведување граѓански тужби во случаи на нарушување на еколошките права. Надвор од судските механизми, Законот за инспекциски надзор во животната средина (Службен весник на РСМ бр. 99/2022) му дава на Државниот инспекторат за животна средина овластување да врши надзор и да изрекува санкции за прекршувања.

И покрај воспоставената правна рамка, практичната достапност до правда е ограничена. Постапките се долготрајни, административно обременети и често економски недостапни за граѓаните и невладините организации. Недостигот на судии со експертиза во еколошки прашања и отсуството на специјализирани судски одделенија ја намалуваат ефективната правна заштита (Barritt, 2024). Според Извештајот на Европската комисија за 2023 година, судството се соочува со структурни слабости, особено во решавањето на еколошки предмети.

Неколку илустративни случаи ги потврдуваат овие наоди. Загадувањето на воздухот во Тетово (2015), и покрај јавниот притисок и тужбите поднесени од граѓани и активисти, не резултираше со навремена судска интервенција, што го компромитираше правото на здрава животна средина (Open Government Partnership, 2017). Случајот со рудникот Казандол, каде што јавноста поднесе голем број правни и административни иницијативи, заврши со повлекување на концесијата дури по долготраен притисок и медиумска мобилизација (UNCTAD, 2023). Овие примери укажуваат на феноменот на „правна исцрпеност“ кај засегнатите страни — кога сложеноста и траењето на

постапките доведуваат до губење на мотивацијата и довербата во институциите.

Позитивен преседан претставува Одлуката У.бр. 134/2017 на Уставниот суд (Службен весник на РМ бр. 134/2018), со која се укинува дозвола за индустриски капацитет поради отсуство на јавна консултација. Судот утврдил дека формално непочитување на процедурата за учество на јавноста е доволно за да се поништи актот, што претставува судска афирмација на принципите од Архуската конвенција. Овој случај ја потврдува улогата на судската власт во заштитата на јавниот интерес и ја зајакнува примената на Конвенцијата во домашниот контекст.

Во доменот на управните механизми, Државниот инспекторат за животна средина има клучна улога. Но, според Годишниот извештај за 2023 година, капацитетите на Инспекторатот остануваат ограничени. Недоволен број инспектори, слабата територијална покриеност и влијанието на политички фактори ја намалуваат ефикасноста на инспекциските активности. И покрај тоа што постои законска обврска за реакција при пријава на повреди на еколошките стандарди, голем број прекршувања остануваат непроцесирани или без соодветен епилог (Државен инспекторат за животна средина, 2023).

Заклучно, иако правната рамка за пристап до правда во областа на животната средина е формално воспоставена и во согласност со меѓународните стандарди, нејзината функционалност останува ограничена. За да се надмине оваа состојба, неопходни се структурни и институционални реформи: поедноставување на процедурите, формирање на специјализирани судски тела, јакнење на инспекциските служби и обезбедување на правна помош за засегнатите страни. Само преку такви мерки пристапот до правда ќе премине од формално право во реален, ефикасен и достапен механизам за заштита на јавниот интерес и еколошката праведност.

5. Заклучок

И покрај формалната усогласеност на македонското законодавство со одредбите на Архуската конвенција, нејзината практична примена останува ограничена и исполнета со многу предизвици. Законот предвидува пристап до информации, учество на јавноста и пристап до правда, но овие права често не се остваруваат во реалноста на начин кој навистина им овозможува на граѓаните активно да учествуваат во заштитата на животната средина. Информациите за животната средина, иако законски достапни, во практиката се тешко достапни, неажурирани или претставени во неупотребливи формати. Јавните институции често немаат капацитет или волја да ги исполнат обврските за транспарентност и отчетност, што ја намалува довербата на јавноста во системот.

Јавното учество во донесувањето на одлуки, иако нормативно обезбедено, најчесто се спроведува формално, без вистински ефект врз крајните решенија. Мислењата на граѓаните и невладините организации ретко се земаат сериозно предвид, а процедурите за консултации не се дизајнирани на начин што ќе ја охрабри широката вклученост. Ова создава чувство на исклученост и фрустрација кај граѓаните, а истовремено го поткопува квалитетот на одлуките што се носат.

Кога станува збор за пристапот до правда, иако законите дозволуваат можност за покренување правни постапки, тие се долги, скапи и комплицирани. Судовите често немаат доволно експертиза во областа на еколошкото право, а институциите задолжени за контрола и санкционирање имаат ограничени ресурси и зависат од политичката волја. Иако постојат примери каде што јавниот притисок и граѓанскиот активизам довеле до позитивни исходи, таквите случаи се ретки и претежно изолирани.

Ако нашата држава навистина сака да ја спроведе Архуската конвенција не само како формална обврска туку како суштински демократски инструмент, потребен е сериозен ангажман во правна, институционална и културна смисла. Не е доволно законите да постојат на хартија – тие мора да се применуваат доследно, еднакво и транспарентно. Потребно е да се гради јавна свест, да се зајакне капацитетот на институциите и да се охрабри граѓанското учество. Само така ќе може да се воспостави вистинска еколошка демократија и одржлива заштита на животната средина во интерес на сите граѓани и идните генерации.

Со цел да се надминат утврдените слабости и да се овозможи доследна примена на Конвенцијата, потребно е донесување конкретни, мерливи и одржливи мерки. Прво, Министерството за животна средина и просторно планирање, во координација со Агенцијата за слободен пристап до информации, треба да воспостави централизирана дигитална платформа за еколошки податоци, со задолжителна обврска за редовно ажурирање од страна на сите надлежни институции.

Второ, неопходно е донесување посебен Правилник за јавни консултации што детално ќе ја уреди методологијата, роковите, евалуацијата и обврската за образложување на прифатени и одбиени мислења.

Трето, Владата преку Министерството за правда треба да воспостави програма за обука на судии и инспектори за еколошко право, со вклучување на меѓународни практики и практични модули за решавање на еколошки спорови.

Дополнително, препорачливо е Државниот инспекторат за животна средина да објавува квартални индикатори за транспарентност, санкции и реакција по пријави од граѓани, со цел да се овозможи мониторинг и од граѓанското општество.

Ваквите конкретни чекори би ја унапредиле не само нормативната туку и практичната ефикасност на спроведувањето на Архуската конвенција и би придонеле кон градење на доверба меѓу институциите и јавноста.

Користена литература

- Abbot, C., & Lee, M. (2024). *NGOs shaping public participation through law: The Aarhus Convention and legal mobilisation*. *Journal of Environmental Law*, 36(1), 85–106. <https://doi.org/10.1093/jel/eqad030>
- Associated Press. (2024, December 10). *Citizens against smog: Protesters in North Macedonia demand action against pollution*. <https://apnews.com/article/e865d9fcd676f6ba169dfc636aeb312d>
- Barritt, E. (2024). *The Aarhus Convention and the latent right to a healthy environment*. *Journal of Environmental Law*, 36(1), 67–84. <https://doi.org/10.1093/jel/eqae003>
- Council of Europe. (2021). *Complaint on stand-by: North Macedonia – Ohrid and Galichica National Park* [Report]. <https://rm.coe.int/complaint-on-stand-by-n-macedonia-ohrid-galichica-comp-rep-/1680a1df0b>
- European Commission. (2023). *North Macedonia 2023 Report*. Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations.
- Intellinews. (2018, February 23). *Macedonian government mulls cancelling concession deal for Kazandol mining project*. <https://www.intellinews.com/macedonian-government-mulls-cancelling-concession-deal-for-kazandol-mining-project-138280/>
- Oberthür, S., von Homeyer, I., Schewe, L., & Moore, B. (2025). *Public participation in EU climate governance: The underexploited potential of national energy and climate plans*. *Journal of European Integration*, 47(2), 257–276. <https://doi.org/10.1080/07036337.2025.2460194>
- Ohrid SOS. (2017). *Stop persecution of environmental defenders in Ohrid*. <https://stop-persecution.org/ohrid-sos-citizens-initiative>
- Open Government Partnership. (2017). *Open Data on Air Quality: an Engine for Civic Activism*. https://www.opengovpartnership.org/sites/default/files/case-study_Macedonia_Open-Data.pdf, пристапено на 15.05.2025.
- Rossi, V., Pipitone, C., Yates, K. L., Badalamenti, F., D’Anna, G., Pita, C., Alves, F. L., Argente-García, J. E., Basta, J., Claudet, J., Dahl, K., Frascchetti, S., Giovos, I., Mackelworth, P., Maniopoulou, M., Markantonatou, V., Marques, M., Noguera-Méndez, P., Piwowarczyk, J., ... Goldsborough, D. (2024). *Poor online information on European marine protected areas impairs public participation under the Aarhus Convention*. *Marine Policy*, 161, 106012. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2024.106012>
- Staletović, B. (2024). *Captured city: Authoritarianism, urban space and project Skopje 2014*. *Nationalities Papers*, 47(6), 1012–1028. <https://doi.org/10.1017/nps.2019.33>

- UNCTAD. (2023). *Skubenko and others v. North Macedonia*. Investment Policy Hub – Investment Dispute Settlement Navigator. <https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement/cases/960/skubenko-and-others-v-north-macedonia> посетено на 15.05.2025
- UNECE. (2019). *Third Environmental Performance Review of North Macedonia*. United Nations Economic Commission for Europe. Преземено од <https://unece.org/environment-policy/publications/3rd-environmental-performance-review-north-macedonia>, посетено на 15.05.2025 година.
- University of Belgrade Faculty of Law. (2024). *25 years of the Aarhus Convention in South Eastern Europe*. Jean Monnet Chair in European Environmental and Climate Change Law.
- Државен инспекторат за животна средина. (2023). *Годишен извештај за работа за 2023 година*. Влада на Република Северна Македонија. <https://www.moepp.gov.mk>
- Министерство за животна средина и просторно планирање. (2021). *Шести национален извештај за имплементација на Архуската конвенција во Република Северна Македонија (2021–2023)*. Скопје: МЖСПП.
- Народен правобранител на Република Северна Македонија. (2024). *Годишен извештај за 2023 година*. Преземено од <https://ombudsman.mk/CMS/Upload/NarodenPravobranitel/upload/Godisni%20izvestai/GI-2023/GI-2023.pdf>, пристапено на 15.05.2025 година.
- Република Северна Македонија. (2005). *Закон за животната средина: Редакциски пречистен текст*. Службен весник на РСМ.
- Република Северна Македонија. (2006). *Закон за управните спорови*. Службен весник на РСМ, бр. 62/2006.
- Република Северна Македонија. (2014). *Закон за просторно и урбанистичко планирање*. Службен весник на РСМ, бр. 199/14 и понатаму.
- Република Северна Македонија. (2015). *Закон за парничната постапка: Редакциски пречистен текст*. Службен весник на Република Македонија, бр. 79/2005, 110/2008, 83/2009, 116/2010, 124/2015.
- Република Северна Македонија. (2019). *Закон за слободен пристап до информации од јавен карактер*. Службен весник на РСМ, бр. 101/2019.
- Република Северна Македонија. (2022). *Закон за инспекциски надзор во животната средина*. Службен весник на РСМ, бр. 99/2022.
- Уставен суд на Република Македонија. (2018). *Одлука У.бр. 134/2017 од 9 јули 2018 година*. Службен весник на Република Македонија, бр. 134/2018 од 20.07.2018.